

ผีไซ: มรดกสงกรานต์พื้นบ้าน

แสนประเสริฐ ปานเนียม

สงกรานต์เป็นประเพณีสำคัญที่อยู่ในความรับรู้ของผู้คนทั่วไป โดยถือกันว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะ 'สงกรานต์' เป็นประเพณีที่ชนชาติต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนาในอุษาคเนย์ยึดถือปฏิบัติร่วมกันเป็นเวลานานมาแล้ว

สงกรานต์:

ผسانคติของพราหมณ์และชนพื้นเมือง

สงกรานต์เป็นคติของพราหมณ์ในศาสนาฮินดูของชมพูทวีป ที่เผยแพร่เข้ามาสู่ราชสำนักของสุวรรณภูมิในยุคต้นพุทธกาล ก่อนจะแพร่กระจายไปสู่บ้านเมืองทั่วไปในอุษาคเนย์

ช่วงระยะเวลาเดียวกันกับการมีประเพณีสงกรานต์แบบ

ห้วยโพธิ์ศรี สายน้ำสำคัญของบ้านหาด

พราหมณ์นี้ ในหมู่ชนพื้นเมืองก็มีประเพณีหลังฤดูการเก็บเกี่ยว เพื่อเตรียมรับฤดูเพาะปลูกครั้งใหม่เช่นกัน ซึ่งในกาลต่อมาที่ประเพณีของพราหมณ์และชนพื้นเมืองได้ผสมผสานกัน จึงเป็นแบบแผนของประเพณีสงกรานต์ดังที่เราได้ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน

สังคมไทยแต่โบราณเป็นสังคมชาวนา สงกรานต์จึงเป็น

ช่วงเวลาอันเหมาะสมสำหรับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ด้วย เป็นช่วงที่ว่างจากการเพาะปลูก ผู้คนสนุกสนานรื่นเริงได้เต็มที่ ดังมีคำกล่าวแต่โบราณว่า “เล่นกันตั้งแต่กรุดยันกรานต์”

ซึ่ง ‘กรุด’ ก็คือ ‘ตรุษไทย’ ตรงกับวันแรมสิบห้าค่ำเดือนสี่ ส่วน ‘กรานต์’ ก็คือ ‘สงกรานต์’ ตกอยู่ในราวกลางเดือนห้า “กรุดยันกรานต์” จึงเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานถึงประมาณครึ่งเดือนเลยทีเดียว

ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติในเทศกาลสงกรานต์นั้นประกอบด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษ สรงน้ำพระ ตลอดจนจรรตน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ และเล่นสาดน้ำ จักระบาราฟ้อนกันอย่างสนุกสนาน

บางแห่งจะมีการละเล่นที่เรียกว่า เข้าทรงผี ซึ่งเป็นการละเล่นที่นิยมกันในเทศกาลสงกรานต์ด้วย

สงกรานต์บ้านหาดกับตำนานผีไซ

ที่บ้านหาดในเขตตำบลท่าช้าง อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี ยังคงเป็นอีกแห่งหนึ่งที่ยังนิยมเล่นเข้าทรงผีในเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำทุกปี คุณลุงปฐม เอ็บอิม ผู้อาวุโสของบ้านหาด ได้กรุณาเล่าถึงประวัติความเป็นมาของการเล่นผีไซให้ฟังว่า

“บ้านหาดนี้เล่นผีไซกันมาแต่ดั้งเดิม ลุงเป็นเด็กจำความได้เขาก็เล่นกันอยู่แล้ว พ่อของลุงเขาก็ว่าเขาเป็นเด็กก็มีเล่นกันอยู่แล้วเหมือนกัน ก็เลยเป็นว่าผีไซนี้เล่นกันมาหลายสมัย เป็นของคู่บ้านหาดมาเลยทีเดียว”

การเล่นผีไซถือเป็นส่วนหนึ่งของเทศกาลสงกรานต์บ้านหาด เล่นกันในเวลากลางคืน มีระยะเวลาในการเล่นตั้งแต่ ๓ - ๕ คืน แตกต่างกันไปในแต่ละปี

แต่จะมีธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาคือ ในคืนแรกก่อนเล่นผีไซ ชาวบ้านจะนิมนต์พระมาเทศน์โปรดญาติโยมที่ศาลากลางบ้าน รุ่งขึ้นทำบุญเลี้ยงพระอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ และมีละครชาตรีเล่นถวายคุณพ่อทองคำ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านหาดนับถือ โดยชาวบ้านจะช่วยกันบริจาคเงินค่าละครจนครบถ้วนด้วยความศรัทธา

ผีไซ: การละเล่นแห่งความรื่นเริงและสามัคคี

หลังพระเทศน์จบแล้ว ชาวบ้านทั้งเด็กเล็กผู้ใหญ่ตลอดจนผู้เฒ่าผู้แก่จะออกมาเล่นสนุกกันที่ลานกลางหมู่บ้าน การละเล่นแบบโบราณได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อความสนุกสนานอีกครั้ง ทั้งกาดาบไซ่ ชักเย่อ และวิ่งเปี้ยว บ้างที่ชอบเสียงเพลงก็ตั้งวงกันหาเพลงพวงมาลัย และร่ำวง ตลอดเวลาจะมีเสียงโทนและฉิ่งฉาบกำกับจังหวะอยู่ครั้นครัง และก็มีไม่น้อยที่พากันจับกลุ่มสรวลเสเฮฮา มีเหล้าโรงและกะแช่ (น้ำตาลเมา) เป็น

เครื่องกำกับสตืออยู่ไม่ห่างมือ

จวบจนได้เวลา ผู้นำประกอบพิธีที่เรียกกันว่า “คุณหลวง” จะนำชาวบ้านบางส่วนไปทำพิธีเชิญผีที่ทางสามแพร่ง โดยนำเครื่องเซ่นอันประกอบด้วย ชามข้าวสาร ซึ่งเหนือข้าวสารจะวางกะลามะพร้าวตาเดียวทั้งลูก พร้อมกับธูปเทียนและกะแช่ไปเซ่นเจ้าที่เจ้าทาง และบอกกล่าวเชิญผุ้ผีทั้งหลายให้มาร่วมเล่นสนุกกันในวันสงกรานต์

เมื่อเริ่มต้นทำพิธี ‘คุณหลวง’ จะจุดเทียนปักลงบนกะลามะพร้าวตาเดียว เมื่อบอกเล่าเก้าสิบเรียบร้อยแล้ว ตัวแทนชาวบ้านที่ตามไปด้วยจะโห่ขึ้นสามลา แล้วพากันเดินกลับมาที่ลานบ้านอีกครั้งเพื่อเชิญผีให้เข้าไปอยู่ในไซ

“พอเชิญเสร็จ ขากลับเขามีธรรมเนียมว่า พวกที่ไปเชิญด้วยกันต้องทำท่าเป็นเมาเดินเซกลับมา ‘ผีมันถึงจะชอบ’ แต่

หนึ่งในคูคลองของบ้านหาดที่เริ่มต้นเซ่นลง

(บน) เรือนรุ่นเก่าที่ปลูกรวมกันเป็นหมู่
(ล่าง) เรือนไทยที่บ้านหาด

ส่วนมากไม่ต้องแก้งเม เพราะมันเมากันจริงๆ ถ้ามาเชิญกัน
ในลานแล้วผีไม่เข้าไซ ก็ต้องกลับไปเริ่มเชิญที่ทางสามแพร่งที่
ใหม่” ลุงปฐมบอก

ระหว่างที่ ‘คุณหลวง’ ไปเชิญผีที่ทางสามแพร่งนั้น ชาว
บ้านที่คอยอยู่ที่ลานจะนั่งเป็นวงกลม ล้อมรอบไซที่จะประกอบ
พิธี โดยจะตั้งไซไว้บนซากตำข้าวคู่หนึ่งที่วางราบไปกับพื้น เพื่อ
ไซวางไม้คานไว้แนวเดียวกับซากตำข้าว ไซที่ตั้งไว้จะมีหญิง
สองคนประคองไว้ โดยมีข้อแม้ว่าหญิงทั้งสองจะต้องเป็นแม่
ม่ายเท่านั้น อีกทั้งไม้คานและซากตำข้าวก็ต้องเป็นของแม่
ม่ายด้วยเช่นกัน

ครั้งพวกที่ไปเชิญผีกลับมาถึงลานบ้าน คุณหลวงจะ
ขามวางไว้บนไม้คาน และเริ่มพิธีเชิญผีเข้ามาอยู่ในไซ คุณหลวง
จะเป็นต้นเสียงร้องบทเชิญผี ชาวบ้านก็จะร้องรับตามไป

สำหรับบทร้องเชิญผีนั้นมีเนื้อความคล้องจองน่าฟัง ดังนี้

เมื่อแรกกำเนิดศรีเจ้าเกิดด้วยไม้ไผ่

ไม้ไผ่เอยมมีลำสล้าง มีตารอบข้าง เขาตัดมาจะทำไซ

เอามัดได้มาผ่าออก แล้วเอามัดตอกก็เหลาไป

เหลาแล้วลูกแก้วชำเอ่ยจะลงไฟ

ตัดเถาว์ล้วยมาพันเสาให้ กรองสร้อยมาลัยให้แม่นา

คัดเค้าทรงหน้า โยทะกาทรงใน

มาอยู่เทียนหลัก ขอเชิญพ่อปักไปตามเทียนชัย

มาอยู่สายด้ายขอเชิญพ่อร้อยไปตามสายไหม

มาแล้วอย่าแะอย่าเวียน อย่าให้เปลืองเทียนและเปลืองไฟ

มาแล้วกลับไปใครเลยจะรู้ว่าพ่อมา

เดือนห้าเดือนหกฝนก็ตกอยู่โครมๆ

ปลากระตี่ลีส้ม เชิญพ่อลงมาเถอะหลวงไซ

ถ้อยคำอันไพเราะของบทเชิญผีใช้นั้น บรรยายถึงการทำ
ไซ การเชิญผี และความมุ่งหวังในความอุดมสมบูรณ์ของฤดูกาล
เพาะปลูกที่กำลังจะมาถึง

หลังจากร้องเชิญผีจบลงในแต่ละรอบ ชาวบ้านจะช่วยกัน
โห่ขึ้นสามลา ระหว่างนี้อาจมีชายบางคนอมกะแซ่เดินมาพ่นที่
ไซ เพื่อเป็นการเซ่นผี นัยว่าจะช่วยทำให้ผีเข้าเร็วขึ้น

เป็นที่รู้กันว่า เมื่อไซที่แม่ม่ายทั้งสองประคองอยู่เริ่มโยก
ไปมา ก็แสดงว่าเมื่อนั้นมีผีเข้ามาอยู่ในไซแล้ว ชาวบ้านจะช่วย
กันร้อง “เพลงเซ่นผี” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับผีประเภทต่างๆ และ
สุดท้ายจะร้องเพลงพวงมาลัยกล่อมผีไซ

และแล้วก็ถึงเวลาแห่งความสนุกสนานที่ทุกคนรอคอย
หนุ่มคนองบางคนจะออกมาร้องตะโกนด้วยคำว่า “ตอก” ต่อ
หน้าไซ ผีก็จะโกรธ และพาไซวิ่งไล่ตีคนไปรอบลาน โดยที่ผู้
ประคองไซไม่ต้องออกแรงเลย

สาเหตุที่ผีเกลียดคำว่า ‘ตอก’ นั้น เพราะโบราณเชื่อกันว่า

ผีไม่ชอบด้อยคำหยาบคาย คำว่า 'ถอก' ถือเป็นคำหยาบคายที่สื่อความหมายไปในเรื่องเพศนั่นเอง

หากผู้ที่ประครองไฉวิ่งตามไฉไปจนเหนื่อยก็สามารถเปลี่ยนคนประครองไฉได้ โดยมีข้อกำหนดว่าคู่ประครองไฉจะต้องเป็นชายหนึ่งคนและหญิงหนึ่งคน หรือเป็นหญิงทั้งคู่ก็ได้ แต่ห้ามเป็นผู้ชายทั้งคู่เด็ดขาด เพราะจะทำให้ผีออกจากไฉทันที

ผีไฉ จะไล่ตีคนไปเรื่อยๆ เป็นทีโกลาหล บางคนก็จะร้อง 'ถอก' ล่อให้ผีวิ่งไปในทางที่มีผู้คนมากๆ เป็นที่สนุกสนานแก่คนรอบข้าง (และผีด้วย) ผีจะไล่ตีคนไปจนไฉแตกหรือหลุดจากมือผู้ประครอง ผีจึงจะออกโดยไม่จำเป็นต้องทำพิธีเชิญออกแต่อย่างใด

เมื่อเล่ามาถึงตอนนี้อาจมีผู้สงสัยว่าผีจะเข้าไปอยู่ในไฉจริงหรือไม่ ในเรื่องนี้คุณลุงปฐมยยืนยันกับผู้เขียนว่า การเล่นผีไชนั้นผีมาเข้ากันจริงๆ

"ผีมาเข้าไฉจริงๆ ก็เมื่อก่อนนี้ 'ห้าพิสุจน์' กับ 'ตามไปดู' เขาก็เคยมาถ่าย คนของเขาเองมาจับดูก็บอกว่าไฉมันไปได้เอง ยิ่งสมัยเด็กๆ นะซึ้งกว่านี้อีก เชิญพักเดียวก็เข้าแล้ว เดี่ยวนี้มันเจริญมากขึ้น ผีสาธกก็หายหมด ไม่ค่อยอยากมา เห็นไหมละขนาดตอนที่เชิญผีเขายังต้องดับไฟในลานเลย แต่มันก็มีบ้างเหมือนกัน เขาเรียกพวก 'ผีดิบ' พวกนี้เมา เลยแก้งจะทำตีพวกกันเอง เขาก็รู้กันเพราะถือว่าเล่นสนุกๆ"

การสืบสานจากรุ่นสู่รุ่น

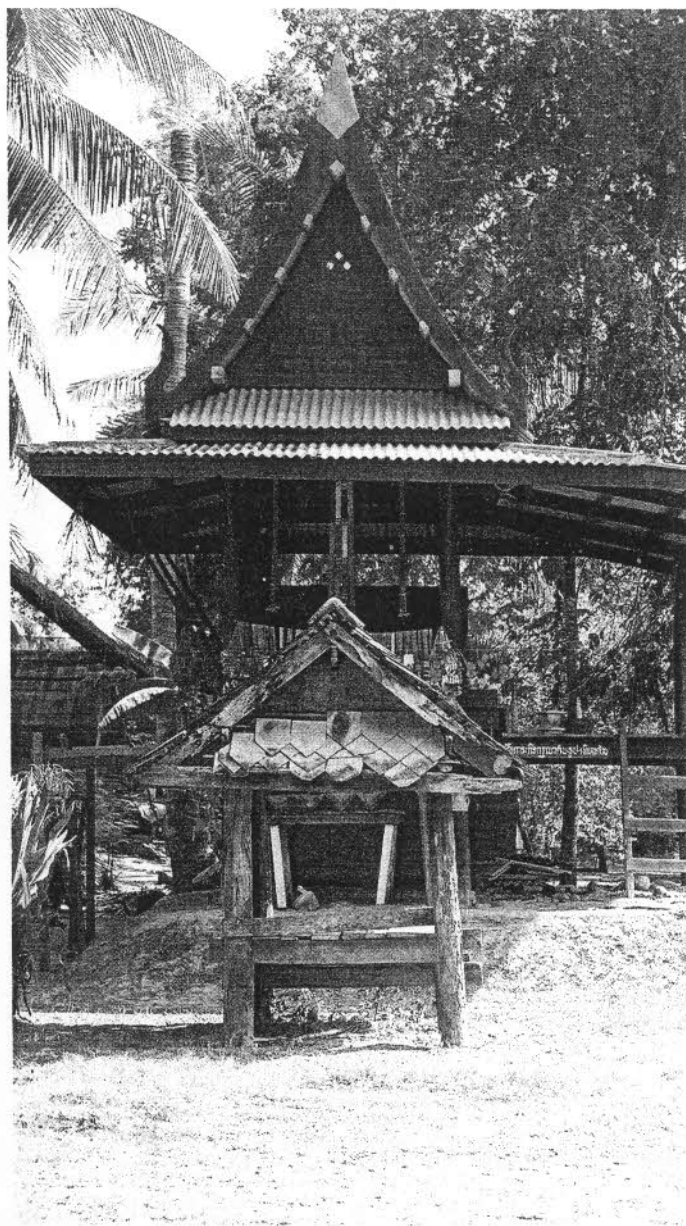
บ้านหาดเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีขนาดใหญ่ ผู้คนทุกหลังคาเรือนล้วนมีความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติ การเล่นผีไฉจึงเปรียบเสมือนการเล่นสนุกสนานโดยไม่มีการถือชั้นวรรณะ ซึ่งเป็นระบบที่สังคมเปิดให้มีขึ้นในรอบปี

"คนบ้านหาดเป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมด สมัยก่อนไม่มีใครออกไปมีครอบครัวกันที่อื่นเลย แต่งกันอยู่ในหมู่บ้านนี้แหละ แต่เดี๋ยวนี้ก็เริ่มมีลูกเขย ลูกสะใภ้ต่างบ้านกันบ้างแล้ว แต่ก่อนเข้าบ้านหาดเข้ายาก รอบๆ บ้านนี้คุคลองล้อมไว้หมด

ข้างศาลเจ้าพ่อนั้นมีโคก เรียก 'โคกแครง' เป็นหาดทราย มีเปลือกหอยแครงเต็มไปหมด เขาเลยเรียกบ้านหาด ส่วนคลองมันก็กว้างขวาง สมัยลุงของลุงเขาไปค้าน้ำตาลยังใช้เรือบรรทุกไปเลย แต่เดี๋ยวนี้พ่อก็ไม่ใช้กันมันก็แคบลงตื้นลงทุกวัน"

ลุงปฐมเล่าถึงเรื่องสภาพแวดล้อมของบ้านหาดที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ครั้นถามถึงเรื่องประเพณีการเล่นผีไฉว่า จะสามารถดำรงอยู่ได้ หรืออาจจะซบเซาเหมือนการละเล่นอีกหลายชนิดดังที่เป็นอยู่ ลุงปฐมยิ้มอย่างมีความสุขก่อนกล่าวว่า

"เรื่องผีไฉก็คงจะเล่นกันต่อไป เพราะคนบ้านหาดชอบกันทุกคน ทั้งลูกเล็กเด็กแดงคนหนุ่มคนเฒ่าชอบกันหมด ไม่มีใครทิ้งเลย จะมีปัญหาอยู่บ้างก็พวกวัยรุ่น บางทีเมาแล้วชอบใจร้อน

ศาลคุณพ่อทองคำที่ชาวบ้านเคารพนับถือ

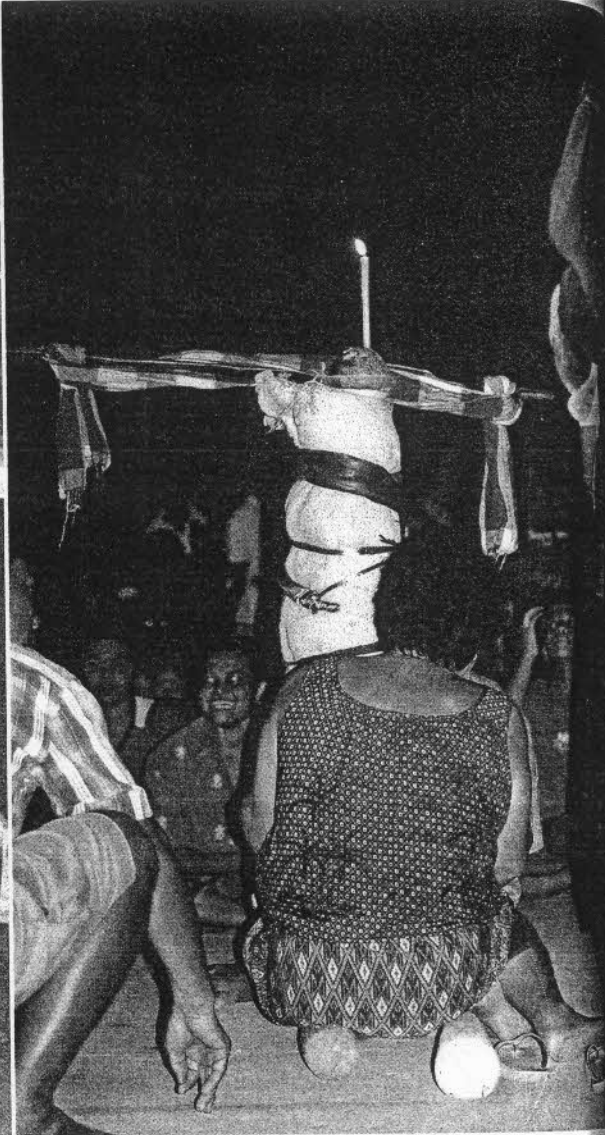
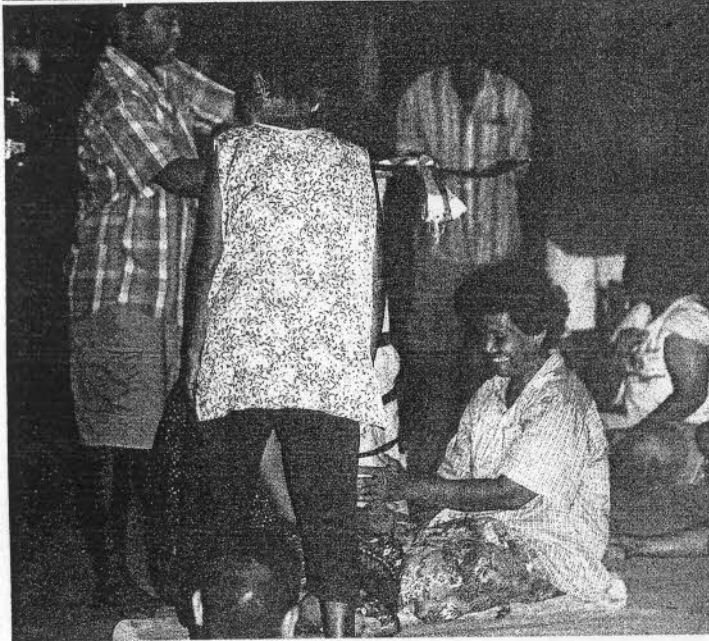
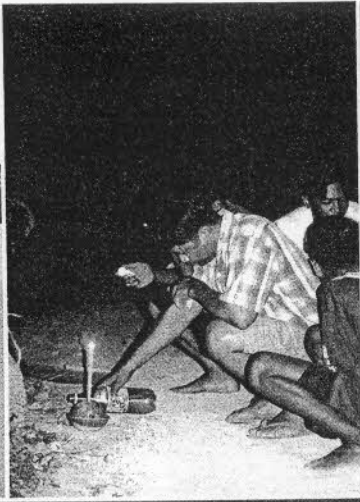
ก็ยังดีที่ว่าผู้ใหญ่ห้ามเขาก็ฟัง

"ส่วนคนเชิญก็มีสืบทอดกันอยู่ไม่ขาด อย่างนายก อบต. คนปัจจุบัน เขาก็รับช่วงต่อมาจากพ่อเขาคือ นี่ลูกชายของลุงเองก็หัดเอาไว้มือเหมือนกัน ไม่หมดไปหรอก ถือเป็นความเชื่อ... ไม่ทิ้งกันหรอก

"จะมีที่นั่นท่วงก็คือไฉ เดี่ยวนี้หายากทุกที ไม่ค่อยมีคนดักกันแล้ว บางทีต้องไปลักเขาทั้งยังอยู่ในน้ำนั่นแหละ ไปถึงท่าช้างโน่น ใครที่มีไฉนะ พอถึงเวลาใกล้ส่งกรานต์เขาก็เก็บขึ้นบ้านทันทีเลย...เขากลัวหาย

"แต่ถ้าถึงคราวไม่มีไฉเล่นกันจริงๆ พอใกล้ส่งกรานต์ก็ต้องสานไฉขึ้นมาใหม่ เอาไปดักชักสองสามหนพอเป็นพิธีแล้วค่อยเอาไปเล่น เพราะไฉใหม่ๆ เลยม้วนไม่เข้า...ไม่ซึ้ง

"ลุงก็อยากให้คนรุ่นหลังรักประเพณีดีๆ พวกนี้ไว้ เพราะ

(บนซ้าย) คุณลุงปถม เอ็บอ้ม กับไซดักปลา อุปกรณ์สำคัญในการเล่นผีไซ
(บน) “คุณหลวง” (สวมเลื้อลาย) ขณะเชิญผีที่ทางสามแพร่ง
(บนขวา) ชาวบ้านช่วยกันร้องเพลงเชิญผีไซ
(ล่าง) “คุณหลวง” เชิญผีมาถึงกลางลาน

มีเล่นที่บ้านหาดนี้มานาน ไม่เคยมีเห็นที่อื่น ขอให้สามัคคีกันเถอะ
ลุงเชื่อแน่ว่าถึงจะอย่างไร คนบ้านหาดก็คงไม่ทิ้งการเล่นผีไซ”
ลุงปถมกล่าวทั้งท้ายถึงอนาคตการเล่นผีไซอย่างมั่นใจ

ผีจะเข้าจริงหรือไม่ ไม่ใช่เรื่องสำคัญ และไม่จำเป็นต้อง
พิสูจน์

เพราะการเล่นผีไซมิใช่ความมกมายอันเปล่าประโยชน์ แต่
เป็นการละเล่นที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อของชุมชนที่มีต่อวิถีชีวิต
พื้นบ้าน อันก่อให้เกิดประเพณีแห่งความสนุกสนานและสามัคคี
ในทุกๆ ปี

ประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างนั้นไม่จำเป็นต้องหาเหตุผล
มาอธิบาย เพราะบางครั้งคำอธิบายที่ไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความ

เชื่อของชุมชน อาจนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ หรือ
ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างปัจเจกบุคคล ก็ในเมื่อสิ่งต่างๆ
เหล่านั้นดำรงอยู่เพื่อจรรโลงสังคมหนึ่งๆ ให้เกิดประโยชน์และ
ความคิดสร้างสรรค์ เราก็ควรเคารพในวิถีที่สังคมนั้นยอมรับ
และปฏิบัติกัน

จะเอามาตรฐานของสังคมหนึ่งไปตัดสินพฤติกรรมทาง
สังคมของอีกสังคมหนึ่งได้อย่างไร ❖

ขอขอบพระคุณ คุณลุงปถม เอ็บอ้ม ครอบครัวคุณเสถียร มากเกิด และชาว
บ้านหาดทุกคน

ข้อมูลอ้างอิง

“เดือนห้า: สงกรานต์ไม่ได้มีที่ไทยแห่งเดียว แต่มีทั้งอุษาคเนย์และลังกา” เอกสาร
ของภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร